

TÜRKİYE - YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ VE KIBRIS

Bülent ECEVİT

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde bana konuşma olanağı verilmesinden onur duyuyorum. Çünkü ben, 1944-46 yıllarında bu bilim ocağının öğrencisiydim.

Daha o zamandan bu fakülte, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, çok yüksek düzeyde öğrenim veren, çok değerli öğretim üyeleri bulunan bir fakülteydi. Aynı geleneği, aynı niteliği bugünlere kadar sürdürmüş olması ulusumuz için bir kıvanç vesilesidir.

Bu vesile ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin bütün kurucularını yöneticilerini, öğretim üyelerini ve öğrencilerini kutluyorum. Bilim yaşamımızda değerli katkıları dolayısıyla bütün Ankara Üniversitesini kutluyorum.

Sayın Dekanın daha az önce belirttiği gibi Türk-Yunan ilişkileri sürekli dalgalanmalar içinden geçmiştir; ve genellikle, özellikle de son zamanlarda, kronik bir gerginlik sürecindedir. Oysa bu iki ülke arasında iyi ilişkiler kurulabilmesi için bir çok neden vardır. Örneğin: Komşuluktan kaynaklanan yakınlığımız vardır. Komşuluğun da ötesinde, Anadolu ve Trakya'da yüzyıllarca içice yaşayıp kaynaşmış olmaktan kaynaklanan yakınlığımız vardır. Osmanlı dönemindeki devlet ortaklığından kaynaklanan; yüzlerce yıllık kültür etkileşiminden kaynaklanan bir yakınlığımız vardır Yunanistanla.

Yunanlıların Osmanlı döneminden şikâyete de hakları yoktur. Çünkü Osmanlı dönemi boyunca Rum Ortodoksluğuna çok büyük ayrıcalıklar, özgürlükler tanınmıştır. Fatih Sultan Mehmet daha İstanbul'un fethinin hemen ardından, Rumlara geniş olanaklar, özgürlükler ve Rum Ortodoks kilisesine geniş özerklik tanımıştır. Hatta Fatih Sultan Mehmet, kendi biyografisini, bir ara İmroz Valiliğine atadığı Rum tarihçi Kritovoulos'a yazdırmıştır.

Başbakan Yardımcısı Ve Demokratik Sol Parti Genel Başkanı Bülent Ecevit'in Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesindeki 28 Nisan 1998 Tarihli Konuşması.

Rumların veya Yunanlıların sosyal ve siyasal yaşamlarında, bildiğiniz gibi, Rum Ortodoks Kilisesinin çok büyük ağırlığı vardır. O bakımdan Osmanlı Devletinin bu kiliseye tanıdığı ayrıcalıklardan bütün Rumlar, bütün Yunanlılar yararlanmışlardır.

15'inci yüzyıl ortalarından başlayıp 1830'da Yunanistan'ın bağımsızlığına kadar geçen dönemde Rumların veya Yunanlıların durumu bazı konularda Türklerinkinden çok daha iyi idi. Bir kere Osmanlı döneminde Rumlara tanınan kültür özgürlüğü Türk asıllılara tanınan kültür özgürlüğünden daha ileri idi. Uzun zaman Osmanlı topraklarında Türkçe-Osmanlıca yayınları basmak üzere bir basımevi yokken, Rumlar için, Ortodokslar için, bütün Hıristiyanlar ve Museviler için, basımevleri vardı ve onlar serbestçe hem kendi din kitaplarını basıp çoğaltabiliyorlardı, hem başka eserler yayınlatabiliyorlardı. Fakat Türk tebaa bu olanaktan yoksundu.

Ayrıca Osmanlı döneminde Türkler, ticareti biraz hor gördükleri için, ticaret etkinliklerini, ekonomik etkinliklerini, de büyük ölçüde Rumlara, Musevilere, Ermenilere bırakmışlardı. O bakımdan Osmanlı döneminde Rumların refah düzeyi de Türklerinkinden daha ileri idi.

Ayrıca Yeniçerilerin de büyük bölümü Rum veya Yunan asıllı devşirmelerden oluşuyordu. Hep "Rum veya Yunan" diyorum, çünkü Rumluk nerede biter, Yunanlık nereden başlar, o belli değil. Hattâ biliyorsunuz Osmanlı döneminin bazı vilâyetlerine, başta Sivas olmak üzere, "Eyalet-i Rum" deniliyordu, Mevlâna'ya Celalettin-i Rumî deniliyordu. Türklük, Yunanlılık, Rumilik birbirine karışmıştı o dönemde. Onun için "Rum veya Yunan" asıllı sözcüklerini kullandım.

O arada İstanbul'un fethinin hemen ardından çok güçlü bir hanedan reisi olan Çandarlı Halil Paşa, bildiğiniz gibi, Sadrazamdı. Fatih Sultan Mehmet onu fetihden hemen sonra katlettirdi, ve Zaganos Paşa'yı Sadrazam yaptı. Zaganos Paşa da, adından da anlaşılabilirceği gibi, Rum-Ortodoks kökenli bir devşirme idi. Yani bir Türk kökenlinin yerine Rum-Ortodoks kökenli bir devşirme Osmanlı Sadrazamı olmuştu. Ve İstanbul'un fethinden sonra iki yüzyılı aşkın bir süre hemen hiç bir Türk asıllı, doğuştan Türk sadrazam veya vezir bulunmazken devşirmelerden, o arada Rum-Ortodokslardan pek çok sadrazamlar, vezirler gelip geçmişti. İlginçtir, Rum-

Ortodoks kökenli olan Zaganos Paşa, Fatih Sultan Mehmet'i İstanbul'un fetihine teşvik edenlerin de başında geliyordu.

Tabii Osmanlı döneminde Rumların bazı sıkıntıları da olmuştur, ama Türkler ne kadar sıkıntı çektilerse Rumlar da o kadar sıkıntı çekmişlerdir. Zamanla Anadolu'da yönetim ne kadar yozlaştıysa bugünkü Yunanistan topraklarında da yönetim o kadar yozlaşmıştır. Anadolu topraklarında asayiş ne kadar bozulduysa, Yunanistan topraklarında da o kadar bozulmuştur. Gerek Anadolu topraklarında gerek bugünkü Yunanistan topraklarında Osmanlı döneminde yer alan halk ayaklanmalarının nedenleri de aslında birbirine benziyordu. Onun için aramızda büyük bir ayrılık gayrılık yoktu. Fakat Osmanlı yönetimi zayıfladıkça, bir yandan Ruslar, bir yandan da Batılılar, Yunanlılar arasındaki bu hoşnutsuzlukları siyasal amaçla Osmanlıya karşı ve Türklere karşı yönlendirmeye başladılar. Türklere karşı Yunan milliyetçiliğini ve yayılcılığını teşvik ettiler. O arada Ruslar Yunanistan'daki milliyetçilik öğesine Ortodoksluk dayanışmasını da etkileyerek Rumları, Yunanlıları Türklere karşı ve Osmanlıya karşı kıskırttılar.

Böylece, 19. Yüzyılın başlarında, 1830'da, Yunanlılar, yoğun dış desteklerle, bugünkü Yunanistan topraklarının büyük bölümünde bağımsızlıklarını elde ettiler. O kadarla da kalmadılar. Yunanlılar, bağımsızlıklarını aldıkları günlerden itibaren, Anadolu toprakları üzerinde de hak iddia etmeye ve Anadolu topraklarına yönelik yayılcı amaçlar beslemeye başladılar. Bu emellerini halâ da sürdürmekteler. Böylece daha o yıllarda, yani Yunanistan bağımsızlığına kavuşur kavuşmaz, Pan-Hellenizmin ve Megalo İdea'nın tohumları da ekilmiş oldu.

Bu arada Birinci Dünya Savaşı öncesi Yunanistan, büyük devletlerden aldığı güç ve destekle, Osmanlı Devleti aleyhine genişleme sürecini başlattı. Aramızda birkaç büyüklü küçüklü savaş oldu. Bu savaşlardan yenik çıkmış olsa bile, Yunanistan, büyük devletlerin desteğiyle, kazançlı hale geldi.

Birinci Dünya Savaşı ardından da Batılılar, bir yandan kendi aralarında Anadolu topraklarını paylaşırken, bir yandan da Yunanistan'ı Türkiye'ye karşı savaşa kıskırttılar. Yıllar süren acılı bir savaş, büyük devletlerin her türlü desteğine karşın, Yunanistan'ın yenilgisiyle sonuçlandı. Büyük Devletler de Anadolu'dan ve Trakya'dan ayrılmak zorunda kaldılar.

Batı desteği Yunanistan için, yalnız dış politikada değil, iç politikada da o kadar etkiliydi ki 19. Yüzyılın ikinci yarısında kurulan bazı Yunan partileri kendilerine Batılı büyük devletlerin adlarını almışlardı.

Kurtuluş Savaşımızdan sonra inişli-çıkışlı ilişkiler sürecine girildi.

Ne zaman Batılı devletler Türk-Yunan ilişkilerine karıştılsa, o zaman Türk-Yunan ilişkileri bozuldu. Ama ne zaman bölge dışı Batılı devletler bizi kendi halimize bıraktılsa, Türkiye ile Yunanistan arasında, şöyle böyle değil, olağanüstü iyi ilişkiler kuruldu. Demek ki bizi rahat bıraksalar Türkiye ile Yunanistan kendi aralarında çok iyi ilişkiler, hatta işbirliği kurabileceklerdir.

Buna bir kaç örnek vermek isterim. Bildiğiniz gibi Kurtuluş Savaşımızda Türk tarafında önder Mustafa Kemal'di; Yunan tarafında da önder Venizelos'du. Onlar birbirine karşı savaşan iki ulusun liderleriydiler. Fakat Kurtuluş Savaşımızdan kısa bir süre sonra, 1930'lu yılların başlarından itibaren, yine bir yanda Mustafa Kemal ATATÜRK'ün, bir yanda da VENİZELOS'un önderliğinde Türkiye ile Yunanistan olağanüstü sıcaklıkta dostluk ilişkileri kurmaya ve işbirliği arayışlarına girmeye başladılar. Çünkü Kurtuluş Savaşımızdan sonra ve dünya ekonomik bunalımı sürecinde Batılı devletler bir süre için bizi kendi halimize bırakmışlardı. Bir süre için Türk Yunan ilişkilerine karışmaktan kaçınmışlardı. İşte o ortamda öylesine sıcak bir gelişme oldu.

O yıllarda, ATATÜRK'lü yıllarımızda, Türk dış politikası bölge-merkezli bir dış politika idi. Yani bölge ülkeleriyle, komşu ülkelerle ilişkilerle, işbirliğine öncelik verildi; ve kendi bölgesindeki ilişkilerden aldığı güçle, Türkiye, Batıya ve Doğuya açıldı. Atatürk dönemindeki Türkiye bu politikayı başarıyla izlemiştir. Düşünün, o dönemde Türkiye 13 milyon nüfuslu, sanayii hemen hemen olmayan, ordusu savaşlardan yorgun düşmüş, ordusunun donanımı da son derece yetersiz bir ülkeydi. Fakat ona rağmen Türk toplumu ATATÜRK'ün önderliğinde büyük bir dinamizm kazandı. Bölgenin lider ülkesi konumuna gelmekte Türkiye güçlük çekmedi. Yani bölge uluslarınca ATATÜRK'e tanınan liderlik payesi Türk Ulusuna da yansımış oldu. O dönemde Türkiye iki bölgesel pakta öncülük etti: Birisi Balkan Paktı, birisi de Sadabat Paktı. Sadabat Paktıyla Türkiye hem Irak'la hem İran'la hem Afga-

nistan'la çok yakın ilişkiler kurabildi. Irak'la İran arasındaki sınır sorunlarını da herhangi bir savaşa yol açılmadan çözmeyi başardı. İran'la Afganistan arasında sınır sorunları, toprak sorunları vardı; Türkiye onların da çözülmesine katkıda bulundu. Bir yandan da Afganistan'da çağdaş bir devlet kurulmasına somut katkılarda bulundu. Ben çocukluğumdan anımsarım, Türkiye'nin iyi yetişmiş bazı bürokratları, bazı subayları, generalleri Afganistan'a giderler ve orada çağdaş bir devlet kurulmasına katkıda bulunurlardı. Eğer araya İkinci Dünya Savaşı girmiş olmasaydı, bugün Afganistan'daki karışıklıklar da belki yaşanmayacaktı ve orada, o anahtar ülkede, çağdaş bir yaşama geçilmiş olacaktı.

1930'lu yılların başlarında, ATATÜRK önderliğindeki Türkiye ilkin Balkan ülkeleri arasında işbirliği zeminini hazırladı. 1934'de de bildiğiniz gibi Balkan Paktı imzalandı. Buna Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya katıldı. Bulgaristan Sovyet etkisiyle dışarıda kalmıştı. Fakat bu Balkan ülkeleri arasında çok yakın ilişkiler oluşmaya başladı. İlginçtir, bu ülkeler arasında birlikten bile söz edilmeye başladı. Bunu ATATÜRK açıkça ifade ediyordu. 25 Ekim 1931'de Ankara'daki Balkan Konferansı delegelerine yaptığı konuşmada, Atatürk, açıkça, bütün Balkan ülkeleri arasında "birlik"ten, yani bir anlamda onların birleşmesinden söz ediyordu. Şöyle konuşuyordu, Balkan delegelerine ATATÜRK: "Siz muhterem Balkan milletleri mümessilleri, mazinin karışık his ve hebaplarının üstüne çıkarak derin kardeşlik esasları kuracak ve geniş birlik ufukları açacaksınız"... diyordu.

Ben çocukluğumdan anımsarım, o yıllarda Türkiye ile Yunanistan arasında bir federasyondan bile söz ediliyordu. Hem de bu istek, bu eğilim Yunanistan'dan geliyordu. Son yıllardaki ortamı, koşulları düşünürseniz, bugün için bu, hayali bile güç olan bir özlem.

İkinci Dünya Savaşı ardından da Batılı devletler, bir süre kendi savaş sonrası sorunlarına gömüldüler ve bizi kendi halimize bıraktılar. O yıllarda da Türkiye ile Yunanistan arasında çok iyi ilişkiler kurulabildi. Yunanistan'da Başbakan bir kaç gün önce vefat eden KARAMANLİS, Türkiye'de Başbakan rahmetli Adnan MENDERES'di. İkisinin önderliğinde çok sıcak ilişkiler kurulabildi. Demek ki bizi kendi halimize bırakmaları, ilişkilerimizin düzelmesi için yeterlidir; tarih boyunca bu kanıtlanmıştır.

NATO'nun en duyarlı kanadında Türkiye ile Yunanistan, iki müttefik ve komşu ülke... Ona rağmen aramızdaki gerginliğin sürmesinden Batılı bazı devletler sorumludur. O arada, Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı olumsuz yaklaşımlarının belirginleştiği yıllarda bile, Türkiye Yunanistan'a, biraz aşırı denebilecek ölçüde ikramlarda bulunmuştu. Örneğin, statüleri tartışmalı adacıklara Yunanistan'ın bir bir el atıp gölge düşürmesine de, 12 Adaların uluslararası anlaşmalar çiğnenerek silâhlanmasına da Türkiye uzun süre seyirci kalmıştır.

1950'li yılların başlarında FİR hattının (FLIGHT INFORMATION REGION) sorumluluğunu NATO ve Uluslararası Havacılık Örgütü, Türkiye'ye vermek istemiştir. Biliyorsunuz, FİR, uçuş güvenliği bölgesidir; askerlikle, siyasetle filan hiç bir ilgisi yoktur. Ege'deki sivil uçuşların güvenliği için onları bilgilendirme, onları yönlendirme amacını güden bu görev ewela Türkiye'ye verilmek istendi. Fakat Türkiye ilgi göstermedi; "bizim yeterli donanımımız yok, ama Yunan komşularımıza güveniyoruz, onlar sorumluluğu üstlensin" dedi. FİR sorumluluğu Yunanistan'a bırakıldı. Oysa Yunanistan bunu Ege'nin hava sahasında bir siyasal egemenlik hakkına dönüştürmeye kalkıştı. Ama çok şükür bunu dünya kabul etmiyor.

Yunanistan Ege'de Türkiye'yi adım adım kıyılarımıza hapsedme girişimlerinde bulundu. Bu arada Ege'nin kıt'a sahanlığını tümüyle kendine mal etmeye kalkıştı. Bildiğiniz gibi kıt'a sahanlığı kıyıların veya adaların deniz yataklarındaki doğal uzantılarıdır. Türkiye'nin de Ege kıyılarının denizaltında genişçe kıta sahanlıkları vardır. Kıyılarımıza yakın Yunan Adalarından bazılarının denizaltında Türkiye'ye ait olması gereken kıta sahanlığı alanları vardır. Aramızda görüşmelerle bu sorunun çözülmesi gerekirken, Yunanistan, Ege'deki kıt'a sahanlıklarının tümünü kendine mal etmeye kalkışmıştır.

Biz 1974'de tümüyle Ege sorunu için, o arada kıt'a sahanlığı için, görüşme önerdik. Ben daha Yunanistan'da cunta yönetimi varken, Brüksel'de yapılan bir NATO toplantısında, Yunanlılara bunu kabul ettirmeye çalıştım; ama kaskatı bir tavır buldum karşımda; diyalog olanağı yoktu. Askerî yönetim, Cunta yönetimi sona erdikten sonra da Yunanistan bu konulan bizimle görüşmeye yanaşmama tutumunu sürdürdü. Onun üzerine biz, 1974 yılında, Yunanistan'dan olumlu yanıt alma umudumuzu yitirince, Ege'deki hakkımızı fiilen kullanmaya başladık. 29 Mayıs 1974'de ÇANDARLI adlı bir araştır-

ma gemimizi, donanmamızın korumasında Ege'ye çıkardık. Bu gemi Ege'de 6 gün incelemeler yaptı. Yunanistan bunu protesto edince, "madem siz bizim bu konudaki hakkımıza itiraz ediyorsunuz, gelin oturalım, konuşalım, müzakere yoluyla soruna çözüm arayalım" dedik. Yine reddettiler. Onun üzerine, bize ait olduğuna inandığımız kıt'a sahanlığı alanlarında TPAO'ya petrol arama yetkisi verdik. 6 Ağustos 1976'da, Sayın DEMİREL'in başkanlık ettiği hükümet döneminde de, bir başka araştırma gemimiz, SİSMİK-BİR adlı gemimiz, yine Ege'ye açıldı. Ve Ege sorunu böylece bir uluslararası sorun durumuna geldi.

Fakat bizim müzakere yoluyla soruna çözüm arama eğilimimiz, o sırada, başka devletlerden de destek görüyordu. Çünkü bir çok başka kıyıdaş ülke aralarındaki denizlere ilişkin sorunları müzakereler yoluyla çözüyorlardı. Ancak belli bir aşamadan sonra bazı pürüzler kalmışsa, onlar için Uluslararası Adalet Divanına gitme yolunu seçiyorlardı. Oysa Yunanistan, "bizimle ilgili bir derdiniz varsa, doğrudan mahkemeye başvurun" havası içindeydi.

Ben 1978 başında yeniden Başbakan olunca, yine diyalog çağrımızı yeneledim. O sırada bizim talihimiz, Yunanistan'da çok deneyimli, çok sorumluluk bilinci olan ve Türkiye ile yakın ilişkilerin değerini bilen gerçekçi bir devlet adamı Başbakandı; bir kaç gün önce vefat eden KONSTANTİN KARAMANLIS Başbakandı. Ben kendisine Yunanistan'la Ege sorunu için görüşme çağrımızı yeneledim; ve 10-11 Mart 1978 günleri Sayın KARAMANLIS'le İsviçre'nin Montreux kentinde bir araya geldik.

Dediğim gibi KARAMANLIS, bizde rahmetli MENDERES'in Başbakan olduğu dönemde Türkiye ile dostluk ilişkilerine verdiği önemin kanıtlarını göstermişti. Montreux'de, aramızda sessiz bir diyalog sürecini başlattık. Sessiz diyorum, çünkü, KARAMANLIS o diyalog süreci kamuoyuna zamansız yansıtılırsa iki taraftan da tepkiler gelebileceğini düşünüyordu. Onun için "etrafa duyurmadan bu diyalogu sürdürelim" dedi. Ve ikimiz Dışişleri Bakanlıklarımızın en üst düzey iki diplomatına görev verdik. Türk tarafında sayın Şükrü ELEKDAG görevliydi. İki değerli diplomat kamuoyuna pek yansıtmadan aralarında görüşmelere başladılar. Her ikisi de görüşme aşamalarından doğrudan doğruya iki Başbakanı haberdar ediyorlardı. Çok umut verici bir sürece girmişti bu diyalog. Çünkü o sessiz diyalog sürecinde biz Yunanlıların Ege'ye ilişkin kaygılarını ve amaçlarını daha iyi teşhis ede-

biliyorduk; Yunanlılar da bizim kaygılarımızı ve amaçlarımızı daha iyi teşhis edebiliyorlardı. Teşhislerde birleşince de, tabii, çözüm olanakları güçleniyordu. Eğer 12 Eylül ara rejim dönemiyle diyalog kesintiye uğramasaydı; bir yandan da sorumlu bir devlet adamı olan KARAMANLİS'in yerine, Yunanistan'da, Türkiye'ye karşı çok olumsuz bir yaklaşımı olan PAPANDREU 1980'li yıllarda göreve gelmiş olmasaydı, ben inanıyorum ki, rahmetli KARAMANLİS'le başlatmış olduğumuz o sessiz diyalog Ege'de somut sonuçlarını vermeye başlayabilecekti.

Görüşmemize başlarken Montreux'de, Sayın KARAMANLİS ilk söz olarak şunu söyledi: "Bir isteğim var, Kıbrıs konusunu görüşme konularımızın dışında bırakalım; biz ikili ilişkilerimizi ele alalım sadece. Bir de Kıbrıs sorununu bunlara katarsak, hem Kıbrıslıların kendi sorunlarına karışmış olacağız hem de Ege sorununu çözmeye" yeterli zaman ayıramayacağız dedi. Ben de bunu sevinerek kabul ettim. Bu da KARAMANLİS'in gerçekçiliğinin bir kanıtı idi.

1980'lerden itibaren yeni bazı etkenler devreye girdi. Örneğin ara rejim döneminde Ege'deki NATO düzenlemesi konusunda Yunanistan'a "Roger planı" adı altında hiç gereksiz ödünler verildi. Oysa 1980 öncesinde biz, Ege'de iki taraf için de makul bir düzenleme için gerekli zemini, General Haig'in de katkısıyla, hazırlamıştık. Bu düzenleme NATO'da geniş kabul görmüştü. Yunanistan'ın NATO'ya dönmesini o planın kabulü koşuluna bağlamıştık. "NATO'ya dönmesi" diyorum, çünkü Kıbrıs Barış Harekâtımızın ardından, ona duygusal bir tepki olarak, Yunanistan NATO'nun askerî kanadından çekilmişti. Tabii bu diğer NATO ülkeleri arasında, özellikle ABD'de, stratejik açıdan çok kaygı uyandırdı. O zaman biz "zararı yok, Ege'de Yunanistan'ın sorumluluklarını da biz üstlenmeye hazırız" dedik. Onun üzerine tabii çok telaşlandı Yunanistan. Kararından dönüş yolları aramaya başladı. Biz işte o aşamada NATO bağlamında güvenlik açısından Ege'de rahatça bir makul düzenleme yapabilecek durumdaydık. Fakat maalesef o fırsat kaçırılmış oldu.

O sırada bir başka olumsuzluk Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmesi ile ortaya çıktı. Yunanistan sözleşmeyi imzaladı. Biz imzalamadık fakat birçok ülke imzaladı. Bu sözleşmeye göre Yunanistan kara sularını 12 mile çıkarma olanağını elde ettiğini öne sürmeye başladı. Oysa istisnai durumlar da bu sözleşmede göz önünde bulundurulmuştur. Haritada Ege'ye bakıldığında

zaman da Ege'de ne kadar istisnai bir durum bulunduğu, strateji uzmanı olmayanlar tarafından bile kolayca görülebilir. Yunanistan, bir yandan karasularını, şimdilik 12 mile çıkarma girişimini göze alamıyor, ama bir yandan da bunu Demoklesin kılıcı gibi bizim üzerimizde tutmaya ve bir baskı ve tehdit unsuru olarak kullanmaya devam ediyor. Tabii, birbirini izleyen Türk Hükümetleri son yıllarda aynı doğrultuda açıklamalar yaparak, bizim Ege'de Yunanistan'ın karasularının 12 mile çıkarılmasını kabul etmemizin olanaksız olduğunu belirttiler. Çünkü böyle bir düzenleme olduğu taktirde, bu, bizim Ege'de boğulmamız anlamına gelir. Askerî uçaklarımızın Ege'ye çıkması bile olanaksız hale gelir. O bakımdan bunu kabul etmemiz mümkün değildir.

Türk-Yunan ilişkilerini ilgilendiren bir başka gelişme, Yunanistan'ın 1980'li yıllarda AB üyeliğine alınmış olmasıdır. Böylece, Yunanistan'ın öteden beri Batıdan aldığı destek, bu kez, Avrupa Birliği zemininde kurumsallaşmaya dayanan bir desteğe dönüşmüştür.

İlişkilerimizi etkileyen bir başka önemli gelişme de SSCB'nin dağılması olmuştur. Sovyetler Birliği döneminde Ruslar, Ortodoksluğu ve Panslavizmi iç ve dış siyasette kullanamıyorlardı. Kendi rejimleri bunu engelliyordu. Fakat Sovyetler Birliği dağılıp komünist rejim ortadan kalktıktan sonra, artık, Rusya Federasyonu, Panortodoksluğu ve Panslavizmi rahatça iç ve dış politikasında, özellikle dış politikasında, kullanmaya başlamıştır. Bunun en acı sonuçlarından biri 1990'lı yılların ilk yarısında Bosna-Hersek bölgesinde görülmüştür. Rusya "etnik temizleme"cilere açık destek vermiştir. Rusya Türkiye'yi de bir Ortodoksluk çemberiyle kuşatmaya başlamıştır. Sırbistan'dan başlayıp Yunanistan'dan geçip Karadeniz'den Güney Kıbrıs'a kadar uzanan bir kuşatma... Buna rağmen biz Rusya ile aramızdaki ilişkileri çok iyi tutmaya ve geliştirmeye özen gösteriyoruz. Fakat Rusya'nın Panortodoks bir dış politika izlemeye başlaması da Yunanistan'ı Türkiye'ye karşı daha katı davranma olanağına kavuşturmuştur.

Bu etkenler, yani Ege'de NATO bağlamında Yunanistan lehine yapılan düzenlemeler, Avrupa Birliği'nin Yunanistan'ı üyeliğe alması ve Rus desteği Yunanistan'a o kadar özgüven duygusu vermiştir ki, Yunanistan bizimle her türlü diyalogu kesmiştir. Hep mahkeme yolunu göstermiştir. Aynı zamanda Kıbrıslı Rumlar da Türklerle diyalogu kesmişlerdir. Yunanistan aramızdaki sorunların diyalog yoluyla çözülmesi yolundaki istemlerimize kesin red yanıtları vermeye başlamıştır.

Türkiye ise bu yıllar boyunca da iyiniyet jestlerini sürdürmüştür. Hatta belki biraz ileriye götürerek sürdürmüştür. Örneğin Türkiye'nin önderliğinde kurulan Karadeniz İşbirliği Örgütüne, Türkiye, bir Karadeniz ülkesi olmamasına karşın, Yunanistan'ı da çağırmıştır. Bence hiç gereksiz yere, Karadeniz İşbirliği Örgütünün bankasının, Türkiye'de değil veya başka bir gerçek Karadeniz ülkesinde değil, Selanik'te kurulmasına da Türkiye rıza göstermiştir. Bütün bu iyiniyetli jestler, hep, Yunanistanla ilişkilerimizin olumluya dönüşmesine belki katkıda bulunur düşüncesiyle yapılmıştır. Fakat Yunanistan bunları hiç umursamamış ve Ege sorununu bizimle görüşmeyi reddetmeye devam etmiştir. "Bir şikâyetiniz varsa Uluslararası Adalet Duvarına götürün" demiştir. Oysa, mahkemeye gitmek için bile, önce tarafların oturup nelerde neden anlaşamadıklarını belirlemeleri gerekir.

Yunanistan bizim komşumuz ve müttefikimiz olduğu halde aramızdaki temel sorunları görüşme yoluyla çözmeyi ilke olarak reddediyor, bize mahkeme yolunu gösteriyor. Ama bir başka örnek çok ilginçtir. 1970'li yılların sonlarında biz Rusya ile Karadeniz'e ilişkin olarak aramızdaki bütün deniz sorunlarını çözmeye başladık. Örneğin ben 1978'de Başbakan olarak Rusya'yı ziyarete gidecektim. Bildiğiniz gibi, öyle resmî gezilere çıkılmadan önce, ziyaret edilecek ülkeye bir teknik heyet gider. Bizden de öyle bir heyet, bir hafta kadar önce, ziyaretimizin hazırlıkları için Rusya'ya gidecekti. Ben o heyet üyelerine görev verdim; "kıt'a sahanlığı konusunda bir anlaşma umudu var mı? Bir teşhis koymaya çalışın" dedim. Bir hafta sonra gittiğimde anlaşma metni imzaya açılmıştı ve imzalandı. Karşı ittifak sisteminin başındaki bir ülke ile bile bu yapılabildi.

Öte yandan Bulgaristanla aramızda uzunca yıllar sürüncemede kalmış olan Rezve sorunu vardı. Çok önemli bir sorundu bu... Çünkü Rezve deresi Bulgaristanla Türkiye arasındaki sınır çizgisini belirlediği gibi, derenin sürekli yön değiştiren yatağı kıt'a sahanlığı bakımından da ciddi tartışmalara yol açıyordu. Bundan birkaç ay önce başbakan sayın Mesut YILMAZ Bulgaristan'a gittiğinde Bulgaristan'la da Rezve kıt'a sahanlığı için anlaşma imzalandı. O da bizim müttefikimiz değil; ama Bulgaristan'la da sorunlarımızı görüşme yoluyla çözebiliyoruz. Fakat sözde müttefikimiz olan Yunanistan'la maalesef bu olanağı bulamıyoruz.

Böylece, büyük ölçüde Batılı devletlerin tutumu ve aymazlığı yüzünden Türk-Yunan ilişkileri çıkmaza saplanmış durumdadır. Haklarımızdan hiçbir ödün vermeksizin, bir süre daha bu çıkmazla birlikte yaşamaya ister istemez katlanacağız diye düşünüyorum.

Bu arada Ege konusu ile ilgili olarak mahkemeye gidilse bile, Yunanistan, Ege sorununun sadece bir boyutunun, mahkemeye götürülebileceğini söylüyor. Diğerlerini mahkemeye götürmeye bile razı değil. "Mahkemeye götürün" dediği de kıt'a sahanlığı. Oysa bizim görüşümüz Ege sorununun bir bütün olduğu yolundadır. Kıt'a sahanlığı ile, başka deniz hakları ile, karasularıyla, hava sahasıyla ve uluslararası anlaşmalara karşın Oniki Adaların silahlandırılması konusuyla bir bütündür Ege sorunu. Bunların hepsinin birden ele alınmasının müzakere stratejisi bakımından daha uygun olacağını düşünüyoruz. Çünkü sorunun her boyutu birbirinden ayrıldığı takdirde, her konuda iki tarafın biri ya kazanacak ya kaybedecektir. Oysa sorun bütün boyutlarıyla birlikte ele alındığı takdirde, bir boyutta diyelim Yunanistan bir geri adım atar, bir başka boyutta biz bir geri adım atarız, öylelikle bir dengeli uzlaşma modeli ortaya çıkmış olur diye düşünüyoruz. Dediğim gibi KARAMANLIS bu anlayışı benimsemişti. Fakat, maalesef, Hükümetimizin yaptığı bütün çağrılara karşın, ABD'nin de desteklediği, başka bazı Batı ülkelerin de desteklediği çağrılara karşın, Yunanistan diyalog karşısında direnmeyi sürdürüyor.

Belki de Yunan kamuoyu ve bazı AB çevreleri, "sırtını AB'ne dayamış bir Yunanistan karşısında Türkiye direnemez" diye düşünüyor olabilirler. Oysa Türkiye, Türk Ulusu, bugünkü durumla kıyaslanamayacak kadar zayıf olduğu dönemde de bile; 13 milyon nüfuslu, savaş yorgunu, sanayii olmayan, doğru dürüst askerî donanımı olmayan bir dönemdeyken bile, Batının en güçlü devletlerine karşı direnebilmiş ve sonuç alabilmişti. Bugün ise Türkiye dünyanın en güçlü ordularının birine sahiptir. Makro düzeydeki ekonomik sorunlarına karşın son derece dinamik bir ekonomiye kavuşmuştur. Eğitim düzeyi, kültür düzeyi, bilim düzeyi yükselmiş bir Türkiye vardır. Hele Avrasyalaşma süreci başladıktan sonra dünyadaki stratejik konumu çok dana önemli hale gelmiş bir Türkiye vardır. Hiç kimse merak etmesin, kaygı duymasın veya umutlanmasın, Türkiye her türlü baskıya direnebilecek güçtedir.

Yunanistanla ilişkilerimizdeki olumsuzluğun temelinde, yalnız AB'nin aymazlığı değil, aynı zamanda Yunanlıların ikili bir psikolojik olgusu da vardır. Yunanlılar hem Türkiye'nin toprakları üzerinde hak iddia etmeye kalkışıyorlar, hem de Yunanistan toprakları üzerinde herhangi bir hak iddia etmeyen Türkiye'den paranoya ölçüsüne varan bir korku duyuyorlar. Oysa Türkiye'nin bütün istediği Yunanistanla barış içinde ve işbirliği yaparak yaşamaktır.

Türkiye yayılmacı emeller beslemekten o kadar uzaktır ki, eğer İkinci Dünya Savaşına Türkiye bir kaç hafta daha önce veya bir kaç ay daha önce girmiş olsaydı, belki de Oniki Adaların tümünü kendine alabilecekti. Bu adaları Türkiye'ye ikram etmek isteyenler vardı. Fakat Türkiye buna da kulaklarını tıkamıştır. Umarım ki bir gün, Yunan Ulusu, topraklarımıza göz dikmenin hiç gerçekleşemeyecek bir hayal olduğunu da, Türkiye'nin Yunanistan'a karşı herhangi bir emeli olmadığını da idrak edecektir. Bunun için temel koşul ise başka ülkelerin, özellikle Batılı büyük devletlerin, bizi Yunanistanla başbaşa bırakmalarındır. KARAMANLIS'le Montreaux'deki görüşmelerimiz başlamak üzere iken, Amerika'dan bir haber geldi: Amerikan Kongresinde Türk-Yunan ilişkileriyle ilgili bazı görüşmeler başlamıştı. Ben buna hemen tepki gösterdim. Sinoplu bir Helen filozofundan alıntı ile tepkimi belirledim. Onun üzerine Amerika bizi kendi halimize bıraktı. Şimdi sözlerimi bitirirken de yine aynı alıntıyı yinelemek istiyorum. Helen filozofu Diogenes'le İskender bir vesile ile karşılaştıklarında, İskender, "dile benden ne dilersin? diye sorar; Diogenes de "Gölge etme başka ihsan istemem", der. Biz de şimdi, Batılı devletlere, "gölge etmeyin sizden başka ihsan istemeyiz" demekteyiz.

Şimdi Kıbrıs konusuna geliyorum.

Bildiğiniz gibi 1571 ile 1878 arasında Kıbrıs Osmanlı Türk egemenliğinde idi. 1878'de Türk tarafı yine aşırı bir ikramda bulundu, ödünç olarak Kıbrıs'ı İngilizlere bıraktı ve bırakış o bırakış oldu; ada İngilizlerin elinde kaldı. Fakat ondan önceki 307 yıl boyunca Kıbrıs'ta Osmanlı egemenliği vardı, Türk egemenliği vardı. Daha önce de Venedik egemenliği vardı. Yani Rumlar aslında hiç bir zaman Kıbrıs'a egemen olamamışlardı. Ama Türk egemenliği 300 yılı aşkın bir süre devam etmiştir ve o yüzyıllar süresince adada hiç bir ciddi çatışma olmamıştır. Rum kökenliler eskiden sahip olamadıkları bazı haklara ve olanaklara bile Osmanlı yönetiminde kavuşmuşlardı.

İngiliz egemenliği sona erdikten sonra, Rumlar, Türkleri sindirip etkisiz kılmak ve adadan uzaklaştırmak için yoğun girişimlerde, tavizlerde bulunmaya başladılar. O arada Birleşmiş Milletlerin ve müttefiklerin katkısı ile, Kıbrıs'la ilgili olarak, 1959-1960 yıllarında, Zürih-Londra Anlaşmaları imzalandı. Bu anlaşmalar Kıbrıslı Türklere oldukça geniş haklar tanıdı. Bu haklar, o zaman bütünlük taşıyan Kıbrıs Devletinin Anayasasına da girdi. Ancak Rumlar bunları gönülsüz olarak kabul ettiler. O sırada Kıbrıs Devletinin başında bulunan Rum Lideri Başpiskopos MAKARİOS, daha Anayasanın yürürlüğe girmesinin hemen ardından, ilk fırsatta Anayasayı çiğneyeceklerini ima eden açıklamalarda bulunmaya başladı. Rumlar "AKRİTAS" planı denen bir planı benimsediler. Bu da Türkleri tamamen etkisizleştirmeye, hatta adadan dışlamaya yönelik bir plandı. Nitekim 1963 sonlarından itibaren Kıbrıs'taki Türklerin bütün hakları Rumlar tarafından gasp edildi. Daha hafif bir terim kullanmak mümkün değil. Bu arada, tabii, uluslararası anlaşmalar da, Anayasa da çiğnenmiş oldu ve Türklere karşı soykırımı bir noktada durdurabilirdi. O arada Kıbrıslı Türkler adeta gettolara veya tecrit kamplarına çekilmek zorunda kaldılar. Siyasal baskılar ve silâhlı saldırılar yetmezmiş gibi, ağır ekonomik ambargolar altında da kaldılar.

Bugünkü Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti 1983'te kurulmuştur, ama aslında 1964 başından beri Kıbrıslı Türkler, dünyanın ve tarihin en ağır koşulları altında, kendi kendilerini yönetmektedirler. Yani Kıbrıs Türkleri o zamandan beri bağımsızdırlar. Bu bağımsızlığı Kıbrıslı Türklerin elinden almak da hiç bir devletin ve kuruluşun hakkı değildir.

1974'te Türkiye'de benim başkanlığımdaki hükümet kurulduğunda, Yunanistan'da 6 yılı aşkın süredir işbaşında olan çok baskıcı, zalim bir askerî cunta yönetimi vardı. Demokrasiye uzun süredir ara verilmişti. Ufukta kurtuluş umudu da görünmüyordu.

15 Temmuz 1974'de Yunanistan'daki bir cunta Kıbrıs'ta bir darbe tezgâhladı. Bu darbe MAKARİOS'u görevinden aldı. MAKARİOS canını zor kurtardı, adadan zorlukla kaçabildi. Ve onun yerine Yunan cuntası Kıbrıs Cumhuriyetinin başına "Türk celladı" diye bilinen bir adamı, Sampson'u getirdi. "Türk celladı" deniliyordu, çünkü Türklere karşı yapılan bütün soykırım girişimlerine öncülük etmiş bir zalimdi bu adam... Tabii böyle bir darbenin Kıbrıs'taki Türkler için ne sonuçlar doğuracağı belliydi.

Ben o gün Afyon'a ve Denizli'ye gitmek üzereydim. Daha önceden yapılmış bir gezi programım vardı. Çünkü ABD'den gelen son derece ağır tehditlere, baskılara karşın, biz, Hükümet olarak, 1970'li yılların başından beri Türkiye'ye uygulanan haşhaş ekimi yasağını 1 Temmuz 1974'de kaldırmıştık. Ama bunun insanlık açısından sakıncalar doğurmaması için de çok güzel önlemler almıştık. Ben o önlemleri anlatmak üzere haşhaş üretiminde önemli yeri bulunan Afyon'a ve Denizli'ye bir gezi düzenlemiştim. Orada, topluluklara, haşhaş ekiminin insanlara zarar vermemesi için aldığımız önlemleri anlatacaktım. Kıbrıs'taki darbe haberi bana Etimesgut'daki askerî havaalanında erişti. Onun üzerine gezimin Denizli kısmını iptal ettim, sadece Afyon'a gidip gelmeyi kararlaştırdım. Yola çıkarken de gerekli bilgilerin toplanması ve Bakanlar Kurulumuzun da, Milli Güvenlik Kurulunun da o gece toplanmaya hazır olması mesajını bıraktım.

Ankara'ya döner dönmez, önce Genelkurmay'dan ve Dışişlerinden bilgi aldık. Milli Güvenlik Kurulu Başbakanlık binasında rahmetli Cumhurbaşkanı Fahri KORUTÜRK başkanlığında toplandı. MGK'da durumu görüştük. Türkiye'nin derhal bir müdahalede bulunmasının hem hakkı hem de görevi olduğu sonucuna vardır. Çünkü, aksi halde, bir kere Yunanistan'daki cunta rejimi bütün zulmü ile birlikte Kıbrıs'a da taşınmış olacaktı. Türklere yönelen soykırımlar da eskisinden çok daha ileri ölçülere varacaktı. Zürih ve Londra anlaşmaları uyarınca bir Garantör devlet olarak, bizim, bu gibi durumlarda askeri önlem hakkımız vardı. Bu hakkı kullanmanın kaçınılmaz bir görev olduğu sonucuna vardık. Ve, Milli Güvenlik Kurulunun tavsiyesine uyarak, Bakanlar Kurulu aynı gece Türk Silahlı Kuwetlerine gerekli hazırlıkları yapma talimatını verdi.

Tabii, bu hazırlıklar bir kaç günü alacaktı. Değişik yerlerden birlikler Güney kıyılarına gelecekti ve gerekli ikmal hazırlıkları yapacaktı. Bunun için en az 4-5 güne gereksinim vardı. Fakat o 4-5 gün içinde de Türkiye'nin bir müdahalede bulunacağı izlenimi vermektense özenle kaçınmamız gerekiyordu. Yoksa karşımıza engeller çıkabilirdi. Nitekim daha önceleri, 1960'lı yıllarda yapılan soykırım girişimleri karşısında Türkiye yine önlemler almaya girişmiş, ama bir noktadan sonra engellenmişti. O tür engelleri önleyebilmek için askeri harekâtı çok gizli tutma kararındaydık. Hazırlıkların tamamlanacağı aşamaya kadar gerekli olan zamanı Londra ile değerlendirme

gereğini düşündük. Garantör devlet olarak buna zaten mecburduk. Anlaşmalara göre, öyle bir askeri harekâta girişmeden önce diğer Garantör devletlerle görüşmek zorundaydık. Üç garatör devlet vardı: Türkiye, İngiltere, Yunanistan... Yunanistan saldırgan durumda olduğu için onunla diyalog söz konusu değildi. Ancak İngiltere ile görüşmemiz gerekli idi. 17 Temmuz gecesi ben Genelkurmaydan, Hükümet ortaklarından, Dışişleri Bakanlığından ve Bakanlar Kurulundan oluşturulan bir heyetle İngiltere'ye gittim. Başbakanlık Konutunda uzun bir yemekli görüşme yaptık.

Eğer Türkiye garantörlük hakkını kullanıp müdahale etmeseydi ne olacaktı? Bunun ilginç bir kanıtını vereyim. Bu darbeden sonra MAKARİOS ünlü İtalyan gazeteci Oriano FALLACİ'yle yaptığı söyleşide bir anısını anlatıyordu. Diyordu ki: "1964 yılında bir gün iki kişi benim ziyaretime geldi ve Kıbrıs sorununu temelinden çözecek bir önerilerinin bulunduğunu söyledi. Bana saygı ile geldiler, elimi öptüler. 'Efendimiz, biz Kıbrıs sorununu temelinden çözecek bir çözüm bulduk' dediler" ... "Nedir o" diye sormuş MAKARİOS. "Bir gece ansızın adadaki bütün Türklere saldırırım, hepsini yok edelim, Kıbrıs'ta sorun diye bir şey kalmaz" demişler. MAKARİOS kadar zalim bir kimse bile "bu kadarı da olmaz" deyip onları tersleme gereğini duyduğunu anlatıyordu. Oriano FALLACİ'ye...

Bu iki kişi kim? Biri demin sözünü ettiğim "Türk celladı" diye adlandırılan Sampson; öbürü de 1974 yılına geldiğimizde cunta darbesini planlayan Yuanides. Daha 1964'te niyetlerini açığa vurmuşlar. Onun için biz bu müdahalede bulunmasaydık, ne gibi felaketlerle karşılaşacaktı, yalnız Türkler değil, Rumlar da ne ağır felaketlerle karşılaşacaklardı; bu belliydi.

Şimdi bize "işgalci" diyor Batılılar; oysa gerçek işgalci Yunanistan'dır. Nitekim MAKARİOS 15 Temmuz müdahalesinden bir kaç gün önce Yunanistan'daki Cumhurbaşkanı GİZİKİS'e bir mektup yollamıştı; ve mektubunda Yunanistan'ın, Kıbrıs Adasını işgal etmiş olduğunu belirterek bu işgale son verilmesini istemişti. Atina'daki cunta da buna tepki olarak, Atina sokaklarına MAKARİOS'u karalayan posterler astırmaya başlamıştı. Yani biz gerekli önlemi almasaydık, MAKARİOS'u bile yumuşak bulan bir cunta yönetimi Yunanistan'dan Kıbrıs'a kadar uzanmış olacaktı.

Londra'da 17 Temmuz gecesi yapmış olduğumuz uzun görüşmede İngilizler çok umursamaz bir tavır içinde göründüler. Cuntanın yapmış olduğu darbeden bile çok fazla kaygılı değilmiş gibi, hattâ hiç kaygılı değilmiş gibi görünüyorlardı. Ben kendilerine, doğabilecek felâketleri önlemek için, iki Garantör devlet olarak birlikte askerî hareket önerisinde bulundum. "Sizin zaten adada iki üssünüz var. Biz adada sizinle birlikte hareket edelim. Öylece bütün dünyaya ve Rumlara güvence vermiş olursunuz" dedim. Fakat İngilizler bunu kesinlikle reddettiler. Ortak bir açıklama yayınlamayı bile reddettiler. Ben onun üzerine, sabaha karşı saat 02.00'de Başbakanlık konutundan ayrılırken, Başbakan WILSON'a ve Dışişleri Bakanı CALLAGHAN'a, "umarım ki ilerde bu tavrınız yüzünden vicdan azabı duymazsınız" dedim.

Londra'da Başbakanlık konutundaki yemekli toplantımız sürerken, kâh Başbakan WILSON kâh Dışişleri Bakanı CALLAGHAN, "ihtiyaç" gerekçesiyle ikide bir sofradan kalkıyorlar, bir kaç dakika sonra dönüyorlardı. Sonradan anlaşıldı ki meğer her seferinde Washingtonla görüşüyorlarmış. Bunu da nasıl öğrendik? İhtiyaçtan bir dönüşlerinde dediler ki "biraz önce ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı SISCO ile görüştük, o da gelip bu görüşmelere katılmak istiyor". Ben dedim ki, "Amerika Birleşik Devletleri bizim müttefikimiz, kendileriyle her konuyu görüşürüz. Ama biz şimdi sizinle iki garantör devlet olarak görüşüyoruz. ABD ise garantör değil; onun için bu görüşmelere katılmaları doğru olmaz, ama eğer isterlerse gelirler, onlarla da ayrıca iki müttefik olarak görüşürüz" dedim. Onun üzerine deneyimli bir diplomat olan Dışişleri Bakan Yardımcısı SISCO hemen harekete geçeceğini söyledi ve hemen ertesi gün Londra'ya geldi. Büyükelçiliğimizde kendisiyle iki aşamalı uzun bir görüşme yaptık. Bu görüşmelerin ilk aşaması bittikten sonra biraz zihnimi başka bir şeyle ilgilendirip rahatlatmak için, Büyükelçiliğimizin yakınındaki Charing Cross Road'a gittim, O caddede kitapçılar vardı. Ben bir kitapçı vitrinlerinde kitaplara bakarken, 4-5 kişi koşarak yanıma geldi. Önce kendilerini Türk sandım; meğer Kıbrıslı Rum imişler. İngilizce, "Sen ECEVİT değil misin?" dediler. "Evet" dedim. "Aman bizi kurtarın," dediler. O sırada Rumlara bile kurtuluşu Türkiye'den bekliyorlardı. Ama şimdi bunu unutmuş gözüküyorlar.

Biz SISCO ile yaptığımız görüşmede de İngilizlerle yaptığımız görüşmede de, askeri hanekât niyetimizi saklamaya olabildiğince özen gösterdik. Ama tabii SISCO deneyimli bir diplomat olarak kuşkulanıyordu. Görüşme-

nin sonunda dedi ki "şimdilik bir şey yapmayın, ben Atina'ya gideyim, orada yetkililerle konuşayım, bakalım onlarla bir uzlaşma olanağı var mı, onu göreyim, 20 Temmuz sabahı da Ankara'ya gelirim" dedi. Ben de "20'sine kalmayın, 19'unda gelin" dedim. Çünkü 20 Temmuz harekâtı başlatma günü olarak belirlemiştik. SİSCO "neden 20 Temmuzda gelmiyeyim?", dedi. Ben de, "biz o gün TBMM'ni bu konuda toplantıya çağırdık; aynı gün sizin Ankara'ya gelmeniz değişik yorumlara neden olabilir, siz de rahatsız olabilirsiniz" dedim. Öyle anlaştık.

Sırrımızı saklamakta büyük güçlük çekiyorduk. Ben de hem müdahalede bulunabileceğimizi hissettirmek hem de müdahaleyi düşünmediğimiz izlenimini vermek istiyordum; ve bunu da yalan söylemeden yapmak istiyordum. Çünkü bence politikada yalan, yalnız ahlâki açıdan değil, pratiklik açısından da çok sakıncalıdır. Bir politikacı eğer bir defa yalan söylerse ve o yalanı ortaya çıkarsa, bir daha hiçbir sözüne kolay kolay inanılmaz. Onun için yalan söylemeden durumu idare etmek zorundaydık. Bunda bir hayli güçlük çektik. Ama daha önce Türkiye Kıbrıs'ta yarı yola kadar gidip bazı güvenceler üzerine vazgeçtiği için, bu sefer de askerî harekâta bulunmayacağı sanılıyordu; bu da bizim sırrımızı saklamamızı kolaylaştırmış oluyordu.

SİSCO ancak 19 Temmuz 20 Temmuzla bağlayan gece yarısından sonra gelebildi, ve Başbakanlıkta koalisyon ortaklarımızdan bir Bakanın da katıldığı görüşmede, sabahın ilk ışıklarına kadar tartıştık. SİSCO Atina'dan hiçbir olumlu haber getirememişti. Görülecek muhatap bile bulamamıştı. Çünkü hükümet güya sivil bir hükümetti ama hiç bir yetkisi yoktu, onun için kaçırıyordu görüşmeden. Askerler de kendilerinin bu konuda yetkili olduklarını belli etmekten kaçınıyorlardı. O yüzden SİSCO Atina'da muhatap bile bulamamıştı. Ancak bir-iki kişiyle sudan görüşmeler yapabiliyordu. Bize getirebildiği uzlaşma umudu da Yunanistan'ın KIBRIS'daki 20.000 kadar Yunan askerini çekip yerlerine başka askerleri göndermelerinden ibaretti. "Yani yorgunlar gidecek, dinlenmişler gelecek, öyle mi?", dedim. Tabii SİSCO da ciddiye almamıştı bunu. Kendisi de Atina'dan hiçbir olumlu haber getiremediğinin bilincinde idi.

Sabaha karşı artık dayanamadım ve gerçek niyetimizi belli eden şu sözleri söyledim SİSCO'ya: "Şimdiye kadar Türkiye Kıbrıs konusunda sizin is-

tediğiniz gibi davrandı, ama bunun sonuçlarını görüyorsunuz. Her bakımdan ne kadar olumsuz sonuçlar çıktığını görüyorsunuz. Bu kez artık biz kendi bildiğimiz gibi davranacağız. Türkiye ile ABD arasında bundan on yıl önce de buna benzer temaslar olmuştu, buna benzer olaylar geçmişti. Şimdiki görüşmemizi tarihin bir tekerrürü gibi görmek mümkündür. Fakat tarihin teker-rür etmesi tarihdeki hatâların da tekrarlanması için bir neden sayılmamalıdır. Siz eski hatalarınızı yinelemekte devam edebilirsiniz, ama bizim eski hatâları yinelemeye niyetimiz yok" dedim; ve şunları ekledim: "Geçmişte Amerika'dan bize yöneltilen baskılara boyun eğdik de ne oldu?... Bundan Türkler ne kazandı?... Yunanlılar ne kazandı?... Kıbrıs'taki Rumlar ne kazandı?... Amerika ne kazandı?... NATO ne kazandı?... Türk-Yunan işbirliği açısından NATO şimdiden işlemez duruma gelmiştir. Yani Kıbrıs konusunda sizin izlediğiniz ve bize izletmek istediğiniz politikanın her bakımdan son derece olumsuz sonuçlar verdiği ortaya çıkmıştır. Artık biz sorunu bildiğimiz gibi çözeceğiz" dedim.

Tabii ne demek istediğimi anladı SİSCO. "Yani siz askeri harekâta kararlı mısınız?" dedi. O sırada da saat 6'ya yaklaşıyordu. "Evet kararlıyız" dedim. "Ne zaman?" dedi. "Şu sırada harekât başlamış olabilir" dedim. "Eyvah" dedi, "siz şimdi havaalanını da kapatırsınız, ben bir an önce gideyim" dedi. "Güle güle gidin, daha güzel günlerde yine gelirsiniz" dedim, ve o şekilde ayrıldık.

20 Temmuz sabahı başlayan bu harekât, son derece güç bir askeri harekâttı. Aslında bütün ada harekâtı güçtür. Bildiğiniz gibi Osmanlıyı en güçlü döneminde en çok Rodos harekâtı zora sokmuştur. Koskoca ABD de 1960'lı yılların başında yanbaşındaki küçücük Küba Adasından geri çekilmek zorunda kalmıştır. Çünkü çok güç aşılabilecek ikmal sorunları, lojistik sorunları vardır ada harekâtında. O bakımdan Kıbrıs'taki harekâtımız da çok güç bir harekâttı. Ayrıca Ada'ya Magosa tarafından çıkış nispeten kolay gibi görünse bile Rumlar savunmalarında bu tarafa ağırlık vermişlerdi. Onun için bizim Silâhlı Kuwetlerimiz, çok sarp bir arazi olan, o Beşparmak dağlarının doğal bir kale gibi kapattığı Girne'den çıkmanın daha doğru olacağını kararlaştırmıştı. Böylelikle harekât büsbütün güçleşmiş oluyordu. Ayrıca biz de Hükümet olarak askeri harekâtı bir bakıma büsbütün güçleştirmek zorundaydık. Çünkü Kıbrıs bir turizm merkezi. O sırada çeşitli ülkelerden gelmiş yüz-

binlerce turist, Girne dahil, Magosa dahil, Kıbrıs'da kalıyordu. Hiç kimsenin canının incinmemesi gerekiyordu. Onun için Genelkurmayımıza şu dilekte bulundum: "Mecbur kalmadan, size ateş açılmadan, siz ateş açmayın", dedim. Bu isteğimiz harekâtı büsbütün güçleştirmiş oluyordu. Ama Türk Silahlı Kuvetleri tarihte nadir görülen bir başarı gösterdi ve bütün bu güçlüklerle karşın askerî harekâtı olumlu bir sonuca ulaştırdı. Fakat, tabii, bir adaya çıkıştan sonra, onu ikmalle desteklemek gerekir. Onun için de bizim zamana ihtiyacımız vardı. Ateşkes dönemini o şekilde değerlendirdik. İlk aşamada küçücük bir bölge kontrolümüzdeydi. Onu genişletmek zorundaydık. Onun için 14 Ağustosta harekâtın ikinci aşaması da başarıyla yapıldı. Şimdi "işgalci devlet" diye yüklenmeye kalkıyorlar bize. Oysa bizim işgal niyetimiz olsaydı adanın tümünü alırdık, alabilirdik; çünkü karşımızda direniş kalmamıştı. Ama o zaman başımıza da bir büyük belâ almış olurduk. Çünkü 600-700 bin Rum ve onların dünyadaki destekçileri bizi dünyanın sorunu ile karşı karşıya getirirlerdi. Biz nereye kadar gitmek gerektiğini Atatürk'ten öğrenmiştik. Atatürk hem riskler göze alabilen, hem de nereye kadar gitmesi gerektiğini çok iyi belirleyen bir komutandı. Askerî güç, bir harekâta, daha ileri bir noktaya da gitmeyi mümkün kılabilir, ama orada çıkacak siyasal sorunları da göz önünde tutmak gerekir. Atatürk yalnız çok iyi bir komutan değil, çok iyi bir siyasetçi idi de. Onun için nereye kadar gidebileceğini bildirdi ve çok sevdiği doğum yeri olan Selanik'e gitmeyi bile düşünmemişti. Biz de ondan aldığımız dersle Kıbrıs'taki harekâtı belli bir noktada, belli bir çizgide durdurma kararını aldık.

Bu arada bir de, 1974 başında kurulan Hükümetin programına uygun olarak, haşhaş ekimi yasağını kaldırmaya karar vermiştik. O yüzden Amerika'dan akıl almaz baskılar ve tehditler geliyordu. Aslında sonradan ortaya çıktı ki, gençlik açısından bir sorun olan haşhaşın Türkiye kaynaklı olmadığını kendileri de biliyorlardı. Türkiye bir transit ülkesi, bir köprü ülke. O nedenle, başka ülkelerin bir kısım haşhaş Türkiye üzerinden Batıya gidiyor olabilir. Türkiye de bunu önlemek için elinden geleni yapıyor. Fakat illegal pazarlara giren haşhaş Türkiye kaynaklı değildir. Bunu Amerikalıların bildiği de belliydi. Fakat o sırada NIXON'un Watergate skandali ile başı deritte idi. Ona prestij kazandırabilmek için de, Amerikalılar, bizim zavallı haşhaş ekicisi yoksul köylülerimizi buldular. "Bu haşhaş yasağı olmazsa Sultan Ahmet Camiini bombalarız" veya "haşhaş ekimi yapılan bütün köylerinizi

bombalarız" diye, üst düzey bazı Amerikan devlet adamları, tehditlerde bile bulunuyorlardı. Bütün bu tehditlere karşın, biz 1 Temmuz 1974'de haşhaş ekimini yeniden başlatma kararını açıkladık; arkasından, ABD Senatosu da Türkiye'ye karşı silah ambargosu kararını aldı. Yani, bazılarının sandığı gibi, Kıbrıs Barış Harekâtı üzerine değil, haşhaş ekimi yasağının kaldırılması üzerine bu karar alındı, fakat sonradan buna Kıbrıs gerekçesi eklendi. Biz 1 Temmuzda bu kararımızı açıkladık; onun hemen ardından üç önemli Yunan diplomatının istifa ettiğini öğrendik. Belli ki o günlerde cunta yönetiminin aldığı bir karar deneyimli bazı Yunanlı diplomatları çok rahatsız etmişti. Haşhaş ekimi yasağının kaldırılması üzerine Amerika'nın Türkiye'ye çok büyük tepki göstereceğini düşünen cunta, belli ki bizim o kararımızın hemen arkasından, "fırsat bu fırsattır" deyip, adadaki darbeyi planlamıştı.

Böylelikle Kıbrıs'taki Yunan darbesiyle haşhaş arasında kanımca bir bağlantı kurulmuş oluyordu.

Tehditlerinin hiç birini yerine getiremedi ABD. Çünkü biz haşhaş ekimi yasağını kaldırırken öyle bir önlemler dizisi açıkladık ki Birleşmiş Milletlerin ilgili kuruluşu bize övgüler yağdırdı; Türkiye'nin haşhaş konusunda aldığı önlemleri bütün dünyaya örnek olarak gösterdi. Onun üzerine ABD, bizim Hükümette bulunduğumuz sürece, yani 1974 sonlarına kadar, ambargoyu uygulamaya geçiremedi.

Barış Harekâtından sonra federasyon görüşmeleri başladı. Biz daha Barış Harekâtından önce hükümet programına federal çözümü koymuştuk. O aşamara federal çözüm kolay değildi, çünkü nüfus her yerde içiçeydi. Ama Türk Barış Harekâtıyla gerçekleşen iki kesimli iki toplumlu düzenleme federal çözümü kolaylaştırıyordu. Toplumlararası görüşmeler öyle bir ortamda başladı. Bu görüşmelere Rum kesimi çok isteksiz katıldı. Sürekli ayak sürüyordu; federal çözüm arayışlarına da laf olsun diye katılıyordu. Ancak Kıbrıslı Türklerin çok deneyimli lideri sayın DENKTAŞ'ın olağanüstü direnci ve mahareti ile görüşmeler sürebiliyordu. Fakat hiçbir sonuç alınamayacağı belliydi. Türkler, ilkin, federal çözüme hazırlık olarak "Federe Kıbrıs Devleti"ni kurdular. O etkili olmayınca da, 1983 sonlarında da, bildiğiniz gibi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kuruldu. Bu arada son yıllarda 3 önemli yeni gelişme Rum tarafını büsbütün katılaştırdı. Nedir o gelişmeler?.. Birincisi Yunanistan Güney Kıbrıs'ta çok büyük bir askerî üs kurdu. İkincisi Av-

rupa Birliği, Güney Kıbrıs'ı, güya bütün adayı temsilen, üyeliğe alma kararını verdi. Üçüncüsü, Rusya Feredasyonu, Türkiye'yi de hedef alabilecek kadar uzun menzilli füzeleri Güney Kıbrıs'a satma kararını aldı. Bunlar da, tabii, Rum tarafının cür'etini büsbütün artırdı. Artık diyaloga hiç gerek görmeyecek noktaya geldiler ve diyalog büsbütün kesildi, Bu arada Kıbrıs Türklerine baskılar gelmeye başladı: "Siz de Rum yönetimi altında AB'ne katılın", baskıları başladı. Bu baskılara boyun eğilirse Türklere karşı yeniden soykırım yolunun açılacağı belli idi. Kaldı ki Bosna-Hersek'deki soykırıma Yunanistan'ın ve Kıbrıslı Rumların katkısı da biliniyordu. Kıbrıs Türkleri, bu oyuna geldikleri takdirde, ki gelmeleri söz konusu değildir, Türkiye ile Kıbrıslı Türklerin bağı giderek kopacaktır ve Kıbrıslı Türkler Yunan egemenliği altına gireceklerdir. Çünkü fiilen Kıbrıs Rum yönetimiyle Yunanistan arasında, hattâ Avrupa Birliği arasında, adı konmamış bir federal sistem ortaya çıkmış olacaktır. Onun için Türkiye'nin katılmadığı bir AB'ne KKTC'nin de katılması ne Kıbrıslı Türkler açısından, ne de Türkiye açısından mümkündür. Kaldı ki Batı Trakya'daki Türklerin de durumu ortada. AB'nin tam üyesi olan Yunanistan'ın insan hakları konusunda belirgin yükümlülükleri bulunmasına karşın, Batı Trakya'daki Türklerin haklarının nasıl çiğnendiği ve Avrupa Birliğinin buna ne kadar seyirci kaldığı bellidir.

Şimdi hükümetimizin ve devletimizin stratejisi nedir? Kıbrıs'la ilgili olarak Rum tarafının ve Avrupa Birliği'nin attığı her adımı bizim Kıbrıs'la ilgili olarak attığımız adımlar izliyor. Çeşitli deklarasyonlar yapıldı. 1997 yılının başında KKTC Cumhurbaşkanı sayın DENKTAŞ'la Cumhurbaşkanımız sayın DEMİREL arasında; 1997 Temmuzunda Sayın DENKTAŞ'la benim aramda ve son olarak da bundan birkaç gün önce yine sayın Cumhurbaşkanımızla, KKTC Cumhurbaşkanı sayın Denkaş arasında üç önemli deklarasyon yapıldı. Aynı zamanda, Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin kararlılığını ve herhangi bir ödün vermelerinin söz konusu olmadığını gösteren kararlar alındı. O arada, Kıbrıs'ta iki ayrı devletin varlığı vurgulandı. Avrupa Birliğine Türkiye alınmadan, KKTC'nin girmesinin söz konusu olamayacağı belirtildi. Türkiye Cumhuriyeti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında, bundan birkaç hafta önce, bir Ekonomik ve Ticarî İşbirliği Anlaşması imzalandı. Türkiye'deki KOBİ'lere ne olanak veriyorsa KKTC'deki KOBİ'lere de artık aynı olanaklar tanınıyor. Türkiye'deki esnafa ne olanaklar tanınıyorsa, KKTC'deki esnafa da aynı olanaklar tanınıyor. Türkiye'deki çiftçilere ta-

nınan olanaklar KKTC'deki çiftçilere de tanınıyor. Yani her anlamda ekonomilerimiz giderek bütünleşiyor. Siyasetimiz ise zaten birlik halinde.

Bu arada iki Cumhuriyet arasında bir Ortaklık Konseyi kuruldu. Öylece siyasal kararları da birlikte alabilmenin zemini oluşturulmuş oldu.

KKTC'ye ilk defa Türkiye'den su taşıma projeleri yürürlüğe girdi. Şimdi birinci proje tamamlanmak üzere: Balonlarla Kıbrıs'a su taşınacak. Bu, dünyada ilk deneme... Onun arkasından iki projemizin daha hazırlıkları yapılıyor. Böylelikle isterlerse Rum tarafına da verilebilecek kadar su Türkiye'den Kıbrıs'a taşınmış olacak.

Bu arada, Türkiye'de bazı kimseler, "Kıbrıs bizim önümüzde bir engel; uluslararası ilişkilerde başımızı ağrıttıyor; bazı ödünleri verip kurtulalım" havasındalar. Oysa KKTC'nin Türkiye için bir yük olması söz konusu değildir. Türkiye bugünkünden çok daha ağır ekonomik koşullar altında bulunsa bile, Türkiye'nin küçük bir ilçesi kadar nüfusu bulunan KKTC'nin bütün ekonomik gereksinmelerini karşılayabilir. Bu bakımdan bizim herhangi bir zorlumuz yok.

O arada dünyaya şunu anlatmamız gerekli: "Sizin 'işgal' dediğiniz Barış Harekâtından sonra Kıbrıs'ta neler oldu? Eskiden Kıbrıs'ta sürekli çatışma vardı. Ya Kıbrıslı Rumlar Türklere saldırıyordu; veya kendi çeteleri, fraksiyonları biribirleriyle çatışıyorlardı. Oysa 1974 Kıbrıs Türk Barış Harekâtından beri Kıbrıs'ta kesintisiz barış var. Türk Barış Harekâtından ve iki toplumlu iki kesimli düzenlemeden önce, Kıbrıs Adası fakir bir ada idi. Oysa şimdi Rum tarafı, cömertçe sağlanan dış destekler sayesinde, çok müreffeh duruma geldi. Rumların, Yunanistan'ın ve Avrupa Birliği'nin ağır ekonomik ambargolarına karşın Türk ekonomisi de, elbette Rum ekonomisi kadar değil, fakat kıvanç verecek ölçüde gelişti. Eskiden adada pek demokrasi yoktu. Şimdi iki devlette de çok ileri ölçüde demokrasi var. Demek ki bugünkü düzenleme ile Kıbrıs'a barış ve güvenlik gelmiş, kalkınma ve refah gelmiş, demokrasi ve özgürlük gelmiş. O halde sorun bunun neresinde?.. Yani Kıbrıs'ta artık bir "sorun" olmadığını dünyaya açık ve yalın kanıtlarıyla anlatmamız gerekiyor. Sorunu, aslında bu işe dışarıdan karışanlar, karışmakta direnenler, çıkartıyorlar. Şimdi adet oldu, bir prestij meselesi haline geldi: Birçok batı devletlerinde Hükümetler veya Cumhurbaşkanı kendile-

rine bir "Kıbrıs koordinatörü" seçiyorlar. Onlar da hiç bilmedikleri adaya gelip gerçekleri öğrenmeye çalışıyorlar. Bir uluslararası sorunun karışanı ne kadar çok olursa, o kadar karmaşık duruma gelir, çözülemez duruma gelir. Onun için AB'nin kapısı da yüzümüze kapandığına göre, biz artık AB ile, Kıbrıs konusunu da Yunanistanla ilişkilerimiz konusunu da kesinlikle görüşmüyoruz. Ancak bazı ülkelerle ikili ilişkilerimiz bağlamında ve gayri resmi olarak bu konulara değiniyoruz.

Bu arada unutulmamalı ki eğer Türk Barış Harekâtı olmasaydı, bugün Yunanistan'da belki halâ bir cunta rejimi bulunacaktı. O rejim ancak Türk Barış Harekâtı sayesinde ardından yıkılmıştır.

Bu arada Güney Kıbrıs'taki Yunan askerî yığınağı ve Rusya'nın göndereceği füzeler dikkate alınır, Kıbrıs'ın Türkiye için zaten öteden beri var olan stratejik öneminin ne kadar daha ileri ölçülere vardığı kolayca anlaşılabilir.

Başbakanımız Sayın Mesut YILMAZ, geçenlerde Başkan sayın CLINTON'u ziyaret ettiğinde CLINTON "her sabah haritaya baktığımda, Türkiye'nin ne kadar önemli bir ülke olduğunu görüyorum" demiş. Bir de Doğu Akdeniz haritasına baksa stratejik açıdan Kuzey Kıbrıs'ın Türkiye için ne kadar yaşamsal önemi olduğunu kolayca anlayabilir. Bunu haritaya bakan herhangi bir kimse, strateji bilgisi olmasa bile, görebilir. Kaldı ki daha 16. yüzyılda İngiliz ozanı SHAKESPEARE bile, Othello piyesinde, "Kıbrıs'ın Türkler için Önemi"ni vurgulamıştır.

16. yüzyıldan bu yana ise çok şey değişti ve Kıbrıs'ın stratejik önemi büsbütün arttı. O arada bir de ATATÜRK'ün sözleri vardır. Bir askerî tatbikat için Güney kıyılanınıza giden subaylarımıza: Kıbrıs'ın Türkiye'ye düşman bir ülkenin eline geçmesi durumunda Güney kıyılarımızın güvenliğini ciddi olarak tehdit edebileceğini ifade eden sözleri vardır. Şimdi Güney Kıbrıs'a, yalnız Güney kıyılarımıza değil, Anadolu'nun içine kadar erişebilecek füzeler yerleştiriliyor. Yakın zamana kadar "Türkiye KKTC'nin güvencesidir" diyorduk; artık, aynı zamanda, "KKTC de Türkiye'nin güvencesidir" diyoruz. Onun için bu iki Cumhuriyetin de birbirinden kopması söz konusu değildir.

Bu arada bir "yenilgenler"ler (defeatist'ler) kategorisi var. Çabuk yenilgi duygusuna ve karamsarlığa kapılıveren bu kimseler, "bütün dünyaya karşı

direnemeyiz, biraz ödün verelim de kurtulalım" havasındalar. Oysa Türkiye, şimdikinden çok daha ağır koşullar altında bile, bütün dünyaya haklarını kabul ettirebilmiştir. Bir ulus eğer kendi haklarına sahip çıkmazsa, başkaları da onun haklarına saygı göstermezler. Önemli olan, kendi sorunlarımıza çözüm getirirken, dünya için sorun yaratmamaktır. Türkiye de hiç bir zaman dünya için sorun yaratmamıştır.

Şimdi KKTC yadsınmaz bir gerçek. Ama onu, Türkiye dışındaki devletler, bazı Batılı devletlerin engellemesi yüzünden tanımıyorlar. Oysa 190 bin nüfuslu küçük Kuzey Kıbrıs'ta 6 Türk Üniversitesi var, yedincisi yolda. KKTC'yi tanımayan devletler, KKTC'deki Türk Üniversitelerinin diplomalarını tanıyorlar. O ülkelerin profesörleri, doçentleri KKTC'nin Üniversitelerinde dersler veriyorlar. Bu da KKTC'nin ne kadar onur verici bir gerçek olduğunu ortaya koyuyor.

Osmanlı döneminde Girit'te kazandığımız savaşı nasıl masada kaybettiğimiz bilinir. Aynı hata Kıbrıs'ta olmayacaktır.

Avrupa Birliği bize kapısını açsa tabii iyi olur. Bu bizim tarihsel hakkımız, coğrafyadan kaynaklanan hakkımız, Ankara Anlaşmasından kaynaklanan hakkımız. Ama AB kapısı yüzümüze kapandı diye bezginliğe kapılmamıza da gerek yok. Dünya yuvarlaktır, ne Avrupa ile başlar ne Avrupa ile biter. Avrupa Birliği'nin dışında Avrupa Birliğinden de daha büyük bir Avrupa vardır, Türkiye de o Avrupa'nın içindedir. Öte yandan Avrupa ile Asya bütünleşmektedir. Türkiye de bu bütünleşen Avrasya'nın her köşesine açılmaktadır. Yani Avrupa Birliğine üye olsak iyi olur, ama üye olmasak da bu bizim için kıyamet sayılmaz. Türkiye çok ağır koşulların üstesinden gelebilen bir ülkedir. Güneydoğudaki bölücü terör ve askerî harekât, Irak'a karşı uygulanan ambargo, AB'nin Türkiye'ye kesinleşmiş borçlarını bile ödemesi gibi engellere karşın, Türkiye çok dinamik bir ülke durumuna gelmiştir. Girişimcilerimiz dünyaya açılıyorlar, devletten daha önce giderek açılıyorlar. Genç öğrencilerimiz, bilim adamlarımız, bütün dünyada kendilerinden övgü ile söz ettiriyorlar. Yani geleceğe güvenle bakabilmemiz için her neden var; ve ben şuna inanıyorum ki, gelecekte, günün birinde, AB bizim kapımızıza dayanacak ve bizi çağıracaktır.